

COMPUSE FAMILIARE ÎN LIMBA ROMÂNĂ ACTUALĂ

Dragoș Vlad TOPALĂ¹

Abstract

The compound nouns belonging to the familiar register of present-day Romanian are shocking combinations of words which reflect various aspects of reality in an exaggerate manner. Of the two elements of the compound, the second has a qualifying, expressive value. The terms are metaphorical names of activities specific to the economic, socio-political, legal or commercial domain. The press has a decisive role in promoting these lexical creations of which many have already entered the colloquial language.

Keywords: compounds, nouns, lexicon, familiar, expressivity

0. Influența mass-mediei asupra publicului în ultimele două decenii reflectă dinamica evenimentelor din societatea românească. Criza de adaptare a omului la noile realități ale lumii contemporane, cu inegalități între indivizi, cu violență, sărăcie, șomaj, stări conflictuale și tensiuni sociale se observă în lexicul promovată de limbajul presei. Creațiile lexicale interne, substantive compuse din registrul familiar, sunt elemente expresive, în a căror semantică se identifică ideea de „senzațional”: *sportul-rege, fotbal-spectacol, acțiune-brici*. Denumirile metaforice au și conotații ironice, peiorative: *dascăl-dinamită, deputat-plombă, generație-click* etc. Aceasta constituie o caracteristică a mesajului informațiilor cu mare impact social la începutul noului mileniu. În lingvistica românească, aspectul este cercetat și pus în valoare, mai recent, de Adriana Stoichițoiu Ichim¹, Rodica Zafiu², Florica Dimitrescu³.

Substantivele compuse din cuvinte independente, nesudate, se utilizează în diferite sectoare ale societății: economie, politică, în domeniul juridic ori în viața socială, compartimente marcate prin sensul primului termen al compusului. Specificul acestor compuse este legat de al doilea element, cu rol calificativ, expresiv. Adriana Stoichițoiu Ichim discută situația mai multor astfel de compuse în care elementul secund este: *școală, simbol, monument, țintă, spectacol, problemă, protest, pilon, șablon*⁴ etc. Sunt substantive „adjectivizate”⁵, cu valoare de epitet sau de metaforă⁶.

Cercetarea noastră se bazează pe un corpus de circa 120 de compuse excerptate din presa românească din perioada 2005-2011, pe care le-am grupat în funcție de aria de circulație, majoritatea având în comun valoarea superlativă a denotatului. Demersul urmărește productivitatea procedurii compunerii pe domenii de utilizare.

¹ Conf.univ.dr., Universitatea din Craiova

1. În domeniul economic, se formează o serie de compuse în jurul substantivului **record** „foarte ridicat” sau „foarte scurt ca durată de timp” (20): *buget-record*, *cifră-record*, *cotă-record*, *cotație-record*, *creștere-record*, *despăgubire-record*, *finanțare-record*, *investiție-record*, *împrumuturi-record*, *încasări-record*, *preț-record*, *producție-record*, *profit-record*, *sumă-record*, *tranzacție-record*, compuse cu conotație pozitivă, dar și *amendă-record*, *deficit-record*, *inflație-record*, *pierdere-record*, *scădere-record*, cu conotație negativă. Astfel de termeni apar în enunțuri precum: „Aurul a ajuns, luni, la o *cotație-record* de 1.265 de dolari pe uncie, depășind vechiul record de 1.262,50 dolari pe uncie, înregistrat vineri”. (www.ziare.com, 21.06.2010, *Aurul a ajuns la o cotație-record*); „Europa Occidentală va avea *împrumuturi-record*” (www.intactnews.ro, 27.01.2010, *Europa Occidentală va avea împrumuturi-record*); „Presa economică de astăzi scrie despre *profitul-record* făcut de BNR, parcul eolian în devenire din zona Dobrogei sau reducerea chirii din București și Ilfov”. (www.adevarul.ro, 8.02.2010, *BNR a făcut profit-record de 1,1 mld € în plină recesiune*); „România a avut în primul trimestru al anului 2007 o *inflație-record* de 0,35%, care a fost cu 0,11% sub media țărilor membre ale Uniunii Europene, a declarat, citat de Newsin, ministrul Economiei și Finanțelor, Varujan Vosganian”. (<http://economie.moldova.org>, 6.07.2007, *România a avut în primul trimestru o inflație-record*); „Cea mai mare bancă elvețiană, UBS, ar putea afișa o *pierdere-record* pe 2008, cea mai mare din istoria sistemului bancar elvețian – 13 miliarde de euro, potrivit La Tribune, scrie Dan Popa, pe blogul lui”. (<http://economie.hotnews.ro>, 11.01.2009, *UBS – pierdere-record în 2008: 13 miliarde de euro*); „Anul 2010 începe cu o *scădere-record* a locurilor de muncă”. (www.ziarulfacia.ro, 9.1.2010, *Anul 2010 începe cu o scădere a locurilor de muncă vacante*). Câteva ocurențe înregistrează și termenul **fantomă** „inexistent”, dar și „illegal”(5): *agenții-fantomă*, *afacere-fantomă*, *comision-fantomă*, *investiție-fantomă*, *vârful-fantomă*, în enunțuri precum: „De aceea vă rugăm să aveți mare atenție la promisiunile făcute de astfel de *agenții-fantomă*”. (<http://adevar.wordpress.com>, 15.10.2007, *Agențiile-fantomă*); „*Comisiioanele-fantomă* vor fi sancționate usturător”. (www.newspascani.com, 2.02.2011, *Comisiioanele-fantomă vor fi sancționate usturător*); „Pentru cei mai harnici decât mine (e încă vară, nu...), un subiect care ar trebui dezvoltat și altfel decât pe un blog: *investiția-fantomă* din fostul cartier Lomb”. (www.aronet.ro, 25.08.2009, *Lomb și la ce ne ajută că Lomb?*). Elementul secund își păstrează valoarea adjectivală inițială: **gigant** „foarte mare” (1): *facturi-gigant* „*Facturi-gigant la căldură pentru timișoreni*” (www.indexstiri.ro, 29.01.2011, *Facturi-gigant la căldură pentru timișoreni*).

2. În domeniul sociopolitic, se formează compuse cu substantivele: **surpriză** „imprevizibil” (14): *acord-surpriză*, *candidatură-surpriză*, *câștigător-surpriză*, *descindere-surpriză*, *favorit-surpriză*, *împăcare-surpriză*, *lider-surpriză*, *maraton-surpriză*, *mișcare-surpriză*, *numire-surpriză*, *personaj-surpriză*, *rezultat-surpriză*, *strategie-surpriză*, *vizită-surpriză*, în exemple precum: „Brazilia și Turcia au intermediat un *acord-surpriză* în această săptămână, Iranul convenind să trimită niște uraniu slab îmbogățit în străinătate, în schimbul unei tije de combustibil pentru un reactor de cercetare medicală”. (<http://epochtimes-romania.com>, 21.05.2010, *Iranul poate anula acordurile de uraniu dacă i se impun noi sancțiuni*); „*Ajutor-surpriză* pentru Dubai: zece miliarde de dolari, de la emiratul Abu Dhabi” (www.newz.ro,

15.12.2009, *Ajutor-surpriză pentru Dubai*); „În cercurile țărăniște se discută despre o posibilă *candidatură-surpriză*”. (<http://leuca.wordpress.com>, 11.01.2011, *Candidat-surpriză la primăria municipiului Baia Mare?*); „A doua zi după această *numire-surpriză*, a venit și vestea noii coaliții, care a spus că îl va desemna pe Victor Ianukowici la postul de premier”. (www.9am.m, 12.07.2006, *Viktor Ianukovici, candidat la funcția de prim-ministru*); **cheie** „foarte important” (9): *actor-cheie, cuvânt-cheie, elemente-cheie, meci-cheie, moment-cheie, partidă-cheie, punct-cheie, rol-cheie, săptămână-cheie*, în exemple ca: „Eliminarea politizării trebuie să fie un *element-cheie* în formarea noului Guvern, consideră analistul Viorel Cibotaru”. (www.publika.md, 3.01.2011, *Eliminarea politizării trebuie să fie un element-cheie în formarea noului Guvern, consideră analistul Viorel Cibotaru*); „Aceste alegeri reprezintă un *moment-cheie* pentru democrația românească”. (www.dezvaluiri.ro, 8.12.2009, *Jean Michel de Waele la RFI: Aceste alegeri reprezintă un moment-cheie pentru democrația românească*); „Meciul cu România este foarte important, este o *partidă-cheie* pentru noi”. (<http://ziare.zaraf.ro>, 3.09.2005, *Ultima speranță – Diverse*) ; **fantomă** (8): *clinică-fantomă, elită-fantomă, firme-fantomă, fundații-fantomă, guvern-fantomă, oraș-fantomă, societăți-fantomă, universitate-fantomă*, în exemple ca: „Polițiștii au descoperit peste 60 de astfel de *firme-fantomă*, iar în cadrul acțiunii, polițiștii au verificat nouă puncte de lucru ale firmelor”. (www.curierulnational.ro, 19.11.2010, *60 de firme-fantomă au prejudiciat statul cu un milion de euro*); „PSD a supravegheat alegerile din Teleorman cu *fundații-fantomă*”. (<http://infoportal.realitatea.net>, 23.11.2009, *PSD a supravegheat alegerile din Teleorman cu fundații-fantomă*); „A păcălit și bănci, și firme, după ce a înființat *societăți-fantomă* și a semnat o sumedenie de acte fără nicio valoare”. (<http://stirileprotv.ro>, 25.02.2011, *Un banal control rutier a scos la iveală o fraudă de 50 de milioane de euro*); **maraton** „foarte lung ca durată de timp” (6): *audiție-maraton, concerte-maraton, partidă-maraton, pichet-maraton, ședințe-maraton, turneu-maraton*, în exemple ca: „Predecesorul său, Traian Băsescu, a ținut la începutul mandatului câteva *audiție-maraton*, ca să se familiarizeze cu problematica de la primărie, după care a delegat competențele viceprimarilor”. (www.9am.ro, 4.10.2005, *Românii încă merg cu jalba în proșap*); „La capătul unei *ședințe-maraton* de 9 ore, Cabinetul Boc a decis, miercuri seară, că 59000 de bugetari vor fi dați afară”. (www.romanialibara.ro, 1.07.2010, *Efectul ședinței-maraton de la Guvern: 59000 de bugetari vor fi dați afară*); **fulger** „foarte repede” (6): *conferință-fulger, inspecții-fulger, interviu-fulger, operațiune-fulger, mânărie-fulger, vizită-fulger*, în exemple precum: „În acest sens, primarul a anunțat că va organiza *inspecții-fulger* și simulări pentru a testa viteza de reacție a acelor responsabili cu dezăpezirea” . (www.ziarulring.ro, 3.11.2010, *Piedone este pregătit să înfrunte iarna*); „Liga Economistului a reușit în această pauză să facă *interviuri-fulger* cu jucători care și-au făcut foarte bine treaba pentru echipele facultăților din care fac parte”. (<http://ligaeconomistului.com>, 23.02.2011, *Interviu-fulger cu Toma Dan – Alexandru*) ; **bombă** „cu impact foarte mare” (5): *interviu-bombă, opinie-bombă, propunere-bombă, știre-bombă, transfer-bombă*, în exemple ca: „Ciprian din Piatra-Neamț a dat un *interviu-bombă*”. (www.tpu.ro, 11.12.2010, *Fratele Telecomandă în carne și oase!*); „Opinie-bombă despre Fondul Proprietatea” (www.asinfo.ro, 6.09.2010, *AS.INFO: Amos: AS*) ; **record** (5): *absenteism-record, greva-record, oferta-record, prime-record, salariu-record*, în exemple ca: „Slovacii au început

să voteze sâmbătă pentru alegerile europene, care vor fi probabil marcate din nou de un *absenteism-record*”. (www.ziare.com, 6.06.2009, *Absenteism-record la votul pentru PE în Slovacia*); „Manchester City îi oferă un *salariu-record* lui Ibrahimovici: 29 de milioane de euro pe an”. (www.ropotal.ro, 18.02.2011, *Manchester City îi oferă un salariu-record lui Ibrahimovici: 29 de milioane de euro pe an*); **capcană** „cursă” (4): *colet-capcană, întrebări-capcană, mail-capcană, mesaj-capcană*: „Citește cum să răspunzi la 10 *întrebări-capcană* la interviu și obține jobul!” (www.myjob.ro, 9.12.2008, *10 întrebări-capcană la interviu și răspunsurile câștigătoare*); „Hackerii au trimis un *mesaj-capcană* din partea Raiffeisen Bank”. (www.7est.ro, 18.02.2009, *Atenție la mail-urile-capcană!*); **mamut** „foarte mare” (4): *instituție-mamut, ministere-mamut, oraș-mamut, spitale-mamut* : „Celebrele orfelinate, organizate într-o rețea de **instituții-mamut**, aveau personal puțin și slab specializat”. (www.adevarul.ro, 5.09.2010, *Copilărie mutilată*); „Comasarea anunțată de ministerul sănătății duce la formarea de *spitale-mamut*”. (http://sanatate.rol.ro, 5.02.2011, *Comasarea spitalelor naște mamuți*); **pilot** „experimental” (4): *emisiune-pilot, liceu-pilot, librărie-pilot, stație-pilot*, în exemple ca: „O *emisiune-pilot* de 3 episoade o puteți vedea mai jos”. (www.caseta.ro, 15.02.2011, *Emisiune TV aeromodelism*); „Membrii comisiei din fiecare *liceu-pilot* se selectează din listă, prin tragere la sorți”. (www.legex.ro, 20.02.2011, *Ordinul Nr. 1016 din 15 mai 2007*); **pirat** „clandestin” (4): *firme-pirat, radio-pirat, societăți-pirat, taximetrist-pirat*: „Ne-am interesat pe la diferite posturi de *radio-pirat* cum putem intra în posesia unui emițător radio fm”. (www.radioboss.ro, 27.02.2011, *Radio Boss*); „Autoritățile sunt depășite de *taximetriștii-pirat* din Capitală care folosesc tot mai multe tertipuri de înșelare a clienților”. (www.adevarul.ro, 22.02.2010, *Video Pirații cu mașini galbene*); **șoc** „cu impact foarte mare” (4): *afirmații-șoc, dezbatere-șoc, măsură-șoc, moment-șoc*, în exemple ca: „Limitele creierului uman ne vor stopa mereu din descifrarea marilor mistere ale universului, este *afirmația-șoc* a unuia dintre cei mai renumiți astronomi britanici, nimeni altul decât președintele Societății Regale, lordul Rees”. (http://informatiabt.com, 29.06.2010, *Tainele universului*); „*Măsură-șoc* în Marea Britanie: șomerii puși să muncească gratuit”. (www.capital.ro, 10.11.2010, *Măsură-șoc în Marea Britanie: șomerii puși să muncească gratuit*); **vedetă** „apreciat”, „important” (1): *destinații-vedetă*: „Petrece luna de miere în viitoarele *destinații-vedetă*”. (www.kudika.ro, 17.03.2011, *Petrece luna de miere în viitoarele destinații-vedetă*).

3. În domeniul juridic, se formează compuse cu substantivul **șoc** (5): *arestare-șoc, declarație-șoc, demisie-șoc, ipoteză-șoc, suspect-șoc*, în exemple precum: „*Declarație-șoc* a primarului Ion Rotaru: s-a știut din 2003 că Viorel Andrei are probleme penale”. (http://serviciulsecret.blogspot.com, 21.02.2011, *Serviciul secret*); „*Demisie-șoc* în PDL” (http://stiri.botosani.ro, 22.02.2011, *Demisie-șoc în PDL*). Alte substantive în poziție de element secund sunt **cadru** „cu caracter general” (2): *acord-cadru, regulament-cadru*: „Institutul Cultural Român a încheiat un *acord-cadru* în valoare de 800000 de euro pentru transport aerian intern și internațional de pasageri, potrivit unui anunț de atribuire postat pe site-ul e-licitatie.ro, potrivit Mediafax”. (www.romanalibera.ro, 11.02.2011, *Institutul Cultural Român a încheiat un acord-cadru în valoare de 800000 de euro pentru transport aerian intern*

și internațional); **cheie** „foarte important” (1): *martor-cheie*: „Un martor-cheie în cazul judecătoarei dispărute din Corabia s-a sinucis”. (www.rssmonster.ro, 28.02.2011, *Un martor-cheie în cazul judecătoarei dispărute din Corabia s-a sinucis*); **record** (1): *mită-record*: „Acuzație de mită-record la Fisc de 1,8 mil. Euro” (http://stiri.freshinfo.ro, 3.03.2011, *Acuzație de mită-record la Fisc de 1,8 mil. Euro*); **maraton** (1): *audieri-maraton*: „Au fost audieri-maraton care s-au încheiat după aproximativ patru ore”. (www.evz.ro, 25.08.2010, *Audieri-maraton în cazul Tabără*); adjectivul substantivizat **unicat** „foarte valoros prin unicitate” (1): *documente-unicat*: „Biblioteca și Arhivele au prezentat o expoziție de ziare și documente-unicat”. (www.adevarul.ro, 14.01.2010, *Jurnaliștii brăileni sărbătoresc, astăzi, 170 de ani de la înființarea primei publicații locale*).

4. În domeniul tehnic, s-au format compuse pe lângă adjectivul **gigant** (7): *aeroport-gigant*, *avion-gigant*, *centrală-gigant*, *eoliană-gigant*, *filtru-gigant*, *generator-gigant*, *radar-gigant*, în exemple ca: „Vântul care înclină brutal spicele a adus noi personaje: 115 turbine eoliene-gigant sunt acum stăpânele locului”. (www.adevarul.ro, 4.07.2010, *Prima pădure de turbine eoliene din România*); „Israelul va amplasa două stații radar-gigant în deșertul Negev”. (http://new.ieseanul.ro, 3.10.2008, *Israelul va amplasa două stații radar-gigant în deșertul Negev*); substantivele **capcană** (2): *camion-capcană*, *mașină-capcană*: „O explozie care a avut loc într-o mașină-capcană chiar în noaptea de Anul Nou, în orasul Alexandria din Egipt, a ucis cel puțin 21 de persoane și a rănit alte 79”. (www.agenda.ro, 1.01.2011, *Atac cu mașina-capcană lângă o biserică creștină din Egipt*); **minune** „de excepție” (1): *utilaje-minune*: „Utilajul-minune reprezintă o combinație de utilaje, pe bază de discuri rotunde și stelate, drepte și înclinate”. (www.agro-business.ro, 12.10.2009, *Utilajul-minune Combi-Disc de la MA/AG*)

5. În domeniul comerțului și al produselor comercializate, s-au creat câteva compuse cu substantivul **minune** (7): *aparat-minune*, *chitară-minune*, *gel-minune*, *loțiuni-minune*, *oglină-minune*, *radar-minune*, *telefon-minune*, în exemple precum: „Gel-minune care curăță cicatricile” (http://old.cotidianul.ro, 7.02.2008, *Gel-minune care curăță cicatricile*); „Află mai multe despre oglinda-minune pe www.mediafax.ro”. (www.csid.ro, 31.03.2010, *S-a inventat oglinda care îți arată cum stai cu sănătatea*); **vedetă** (1): *produse-vedetă*: „Lindab începe anul cu promoții la produsele-vedetă”. (www.proiectcasa.ro, 18.01.2011, *Lindab începe anul cu promoții la produsele-vedetă*).

6. În ansamblu, compusele care circulă în spațiul social se subscriu mai multor domenii: economic, finanțe, politic, public, de interes umanitar, juridic etc., reflectând progresul economic, restructurarea, privatizarea, dar și economia neagră, competiția din viața socială, atmosfera conflictuală și imprezvizibilă din viața politică, publicitatea. În lexicul românesc din ultimele două decenii se observă „criza societății de tranziție (criza de credibilitate, de integrare, de participare)”⁷. Cele mai multe creații lexicale se raportează la aspecte din spațiul sociopolitic. După ocurențele elementului secund al compusului, fiecare domeniu poate fi asociat cu un astfel de element reprezentativ: *record* pentru spațiul economic, *surpriză* pentru mediul sociopolitic, *șoc* pentru cel juridic, *gigant* pentru tehnică, *minune* pentru comerț. Ca arie de circulație, *record*, *fantomă* sunt elemente care se referă la realități din mediul economic și sociopolitic; *cheie*, *șoc*, *capcană*, *maraton* sunt

legate de realități din mediul sociopolitic și juridic; *gigant* privește mediul economic și tehnic; *minune* este legat de activitățile comerciale și de mediul tehnic. Ca ocurențe, după elementul secund al compuselor exemplificate, în ordine descrescătoare, se înregistrează: *record* (26), *fantomă* (13), *surpriză* (10), *cheie* (10), *șoc* (9), *gigant* (9), *minune* (9) ș.a.m.d. Din punct de vedere psiholingvistic, aceste elemente sunt caracteristice pentru dinamica și imaginea realității din societatea românească.

Expresivitatea compuselor nu este întâmplătoare în limbajul presei. Jurnaliștii recurg la această tehnică de a utiliza creații lexicale apropiate de nivelul de cunoștințe al marelui public, metafore sau epitete cu impact sigur și eficient. Mai mult, unele compuse de acest fel fac parte din titlul articolelor din presă, dată fiind puterea de expresivitate a acestor substantive.

Note:

- ¹ Stoichițoiu Ichim, 2001; 2006.
- ² Rodica Zafiu, 2001.
- ³ Florica Dimitrescu, 1995.
- ⁴ Cf. Stoichițoiu Ichim, 2006: 241-243.
- ⁵ Idem, ibidem, p. 245-247.
- ⁶ Cf. *Formarea cuvintelor în limba română*, 1970: 44-45.
- ⁷ Roventța-Frumușani, 2005: 129.

Bibliografie:

- Academia Română, *Formarea cuvintelor în limba română*, I, Editura Academiei Române, 1970.
- Dimitrescu, Florica, *Dinamica lexicului românesc – ieri și azi*, Cluj-Napoca, București, Editura Clusium, Editura Logos, 1995.
- Roventța-Frumușani, Daniela, *Analiza discursului. Ipoteze și ipostaze*, București, Editura Tritonic, 2005.
- Stoichițoiu Ichim, Adriana, *Vocabularul limbii române actuale. Dinamică, influență, creativitate*, București, Editura Universității din București, ed. I, 2001.
- Stoichițoiu Ichim, Adriana, *Creativitate lexicală în româna actuală*, București, Editura Universității din București, 2006.
- Zafiu, Rodica, *Diversitate stilistică în româna actuală*, București, Editura Universității din București, 2001.